

ΔΗΜΟΣΘ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΟΥ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΒΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΤΗΣ ΠΤΩΞΕΩΣ ΤΗΣ ΘΗΗΣΙΜΟΤΗΤΟΣ

(σελ. 245—264)

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΤΗΣ ΠΤΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΟΣ

Ὡς γνωστόν, ἡ θνησιμότης δεικνύει ἀπὸ μακροῦ χρόνου μίαν σταθερὰν ἐλάττωσιν εἰς ὅλας τὰς χώρας, διὰ τὰς ὁποίας ἔχομεν μᾶλλον ἢ ἤττον ἀσφαλῆ, στατιστικὰ δεδομένα. Ποῦ ὀφείλεται τὸ φαινόμενον τοῦτο; Ἡ ἀπὸ μακροῦ ἐπικρατήσασα γνώμη ἀποδίδει τὴν πτώσιν τῆς θνησιμότητος εἰς τὴν ἐσκεμμένην δρᾶσιν τῶν δημοσίων ἀρχῶν, τῶν κοινωνικῶν ὀργανώσεων καὶ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, δρᾶσιν ἀσκηθεῖσαν ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς προλήψεως καὶ καταστολῆς τῶν λοιμῶν καὶ τῆς θεραπείας τῶν ἀρρώστων διὰ τῶν προόδων τῆς Ὑγιεινῆς καὶ τῆς Ἱατρικῆς καὶ τῶν ἐκτεταμένων αὐτῶν ἐφαρμογῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς βελτιώσεως τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς, ἰδίᾳ τῶν πτωχοτέρων τάξεων, διὰ τῶν διαφόρων μέσων τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς. Θὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω κατὰ πόσον τὸ φαινόμενον τῆς πτώσεως τῆς θνησιμότητος δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ διὰ τῶν θεωριῶν τούτων.

Εἰς τὰς προόδους τῆς Ὑγιεινῆς ἀποδίδεται κυρίως ἡ ἐλάττωσις ἢ καὶ ἐξαφάνισις πολλῶν λοιμωδῶν νόσων, αἰτινες, εἰς προγενεστέρας ἐποχάς, εἶχον περισσότερα θύματα καὶ αὐτῶν τῶν μεγάλων πολέμων. Ὡς ὅμως ἐφ' ὄλων σχεδὸν τῶν πεδίων τοῦ ἐπιστητοῦ καὶ ἰδιαίτατα τοῦ δημογραφικοῦ, ἐπιβάλλεται καὶ ἐνταῦθα εἰς ἀρκετὰ μεγάλο βαθμοῦ σκεπτικισμὸς ἐναντι τῆς λίαν διαδεδομένης ταύτης γνώμης. Θὰ ἐξετάσωμεν δι' ὀλίγων ἂν ἡ ἀπόδοσις τοιαύτης ὀλκῆς εὐεργετικῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τὴν Ὑγιεινὴν δικαιολογεῖται ὑπὸ τῶν πραγμάτων.

Θεωρήσωμεν, ἐν πρώτοις, τὰς μεγάλας ἐξωγενεῖς καλουμένας ἐπιδημικὰς νόσους, λέπραν, πανώλη, εὐλογίαν, ἐξανθηματικὸν τύφον καὶ χολέραν, αἰτινες ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀπεδεκάτιζον εἴτε σχεδὸν συνεχῶς εἴτε περιοδικῶς τοὺς πληθυσμοὺς τῆς Εὐρώπης. Ἐπὶ σειρὰν αἰῶνων οὐδὲν προληπτικὸν μέτρον ἐφηρμόσθη κατὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν νόσων τούτων ἐξ Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς. Κατασταλτικῶς ἐφηρμόσθη μᾶλλον ἢ ἤττον αὐστηρῶς τὸ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ Ἑβραίων ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων χρησιμοποιούμενον μέτρον τῆς ἀπομονώσεως ἰδίᾳ κατὰ τῆς λέπρας, ἥτις ἀπὸ τοῦ 6ου αἰῶνος ἐσημείωσεν ἐν Εὐρώπῃ μεγάλην ἐξάπλωσιν. Μετὰ προσπαθείας δέκα ὀλοκλήρων αἰῶνων ἡ λέπρα ἤρξατο σταθερῶς ὑποχωροῦσα ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος, σήμερον δὲ, ὀλίγατινὲς μικραὶ ἐστὶαι ὑπολείπονται εἰσέτι ἐν τῇ ἡπείρῳ μας. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς τὴν διὰ τῆς ἀπομονώσεως παρακώλυσιν τῆς τεκνοποιίας τῶν λεπρῶν ἢτοι τῆς περαιτέρω μεταβίβασεως τῆς κληρονομικῆς πρὸς τὴν νόσον εὐπαθείας. Προφανῶς, εἰς τὸν θρίαμβον

τουτον τῆς ἐξαλείψεως μιᾶς τόσον φοβεραῖς μάστιγος ἐξ Εὐρώπης οὐδόλως συνετέλεσεν ἢ νεωτέρα Ὑγιεινή.

Περὶ τῶν συνθηκῶν τῆς ἐξαλείψεως τῆς πανώλους ἐξ Εὐρώπης, ἤτις, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τοῦ «μέλανος θανάτου», ἔσχεν ἑκατομμύρια θανάτων, σχεδὸν τίποτε δὲν γνωρίζομεν. Αἱ πρῶται πληροφορίες περὶ δημοσίων μέτρων κατὰ τῆς μάστιγος ταύτης χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος. Περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην διεμορφώθη εἰς τὰ κράτη τῆς ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως καὶ διεδόθη βαθμηδὸν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας χώρας ἐν σύστημα προλήψεως καὶ καταστολῆς τῶν λοιμῶν, συνιστάμενον εἰς μακροχρονίας καθάρσεις, ὑγειονομικὰς ζῶνας καὶ ἄλλα παρόμοια ἀστυνομικῆς φύσεως μέτρα. Ἄν ἡ ἐξάλειψις τῆς πανώλους ἐξ Εὐρώπης δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὰ μέτρα ταῦτα, δὲν γνωρίζομεν μετ' ἀσφαλείας. Πάντως, κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἡ νόσος αὕτη ἀπέβη σπάνιος ξένος ἐν Εὐρώπῃ.

Δύο λοιπὸν μεγάλαι μάστιγες, ἡ λέπρα καὶ ἡ πανώλης ἐξηφανίσθησαν ἐκ τῆς ἡπείρου μας πολὺ πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν μικροβίων ἢ τῆς ἐκ ἐλέσεως ἐξυγιαντικῶν ἔργων, ποία δὲ ἦτο τότε ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τῶν πόλεων ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ γεγονός ὅτι εἰς Παρισίους ὅλα τὰ ἀνθρώπινα ἀπεκκρίματα ἐξεκνεοῦντο ἐκ τῶν παραθύρων εἰς τὰς ὁδοὺς ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν τήρησιν τῆς ἀστυνομικῆς διατάξεως, ἣτις ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς κατοίκους νὰ φωνάζουν τρίς «προσοχή!» πρὸ τῆς ἐκκένωσεως εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν ἀγγείων τῆς νυκτός!

Ἡ εὐλογία, εἰσαχθεῖσα εἰς Εὐρώπην πιθανῶς κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα, ἐσημείωσε μεγάλας ἐπιδημίας μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος, ὅτε ἐφημέροσθη κατ' αὐτῆς ὁ δαμαλισμός. Ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἐξάλειψις αὐτῆς ἐξ Εὐρώπης ὀφείλεται ἀπεκλειστικῶς εἰς τὸν δαμαλισμὸν, ὅστις, ἄλλως τε, ἐγένετο ὑποχρεωτικὸς πολὺ βραδύτερον καὶ μόλις κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐγενικεύθη, δὲν γίνεται ἀσπαστή. τοῦλάχιστον ἀνεπιφυλάκτως, ὑφ' ὅλων τῶν ἐπιδημιολόγων, ἂν καὶ σήμερον σχεδὸν ὁμοφώνως ἀναγνωρίζεται ὅτι ὁ δαμαλισμὸς ἀποτελεῖ δραστηκὸν μέτρον κατὰ τῆς νόσου ταύτης.

Ὁ ἐξανθηματικὸς τύφος, γνωστὸς καὶ εἰς τὸν Ἰπποκράτην καὶ τοὺς ρωμαίους ἰατροὺς, ἐμάστιζεν ἰδίᾳ κατὰ τὰς περιόδους τῶν πολέμων, εἶναι δὲ εὐκολὸν σήμερον νὰ κατανοήσωμεν τὰ αἷτια τῆς ἐξαλείψεως ἢ περιστολῆς τῆς νόσου ταύτης διὰ τῆς ἐφαρμογῆς αὐστηροτέρων μέτρων ἀτομικῆς καὶ ὁμαδικῆς ἀποφθειριάσεως.

Αἱ πρῶται αὐθεντικαὶ πληροφορίες περὶ τῆς χολέρας ἐν Εὐρώπῃ χρονολογοῦνται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἄν καὶ μερικαὶ τοπικῶν χαρακτῆρος ἐπιδημιαὶ τῆς νόσου ταύτης ἐσημειώθησαν καὶ κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι καὶ ἡ ἐξάλειψις τῆς μάστιγος ταύτης ἐξ Εὐρώπης ἀνάγεται εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν οὔτε ἡ ἐξυγιανσις ἦτο εἰσέτι προηγμένη οὔτε τὰ παθογόνα μικροβία ἦσαν γνωστά. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸν

ὅτι τὰ μικρόβια τῆς πανώλους καὶ τῆς χολέρας ἀνεκαλύφθησαν εἰς ἐξωευρωπαϊκὰς χώρας, πολὺ μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν νόσων τοῦ ἔθνους ἐξ Εὐρώπης.

Βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς μικροβιολογικῆς περιόδου τῆς Ὑγιεινῆς διατυπώθησαν δύο θεωρίαι περὶ τῶν αἰτίων τῆς γενέσεως καὶ ἐξαπλώσεως τῶν λοιμῶν, αἱ ὁποῖαι ἀντεκατέστησαν βαθμηδὸν τὰς παλαιὰς θεωρίας περὶ δαιμόνων ἢ περὶ μυστηριωδῶν «ἀναθυμιάσεων», ἡ μία, ὕδρική καλουμένη, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ ἄλλη, ἐδαφική καλουμένη, ἐν Γερμανίᾳ. Αἱ δύο αὗται θεωρίαι, κατ' οὐσίαν μὴ διαφέρουσαι ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἀπὸ τῆς θεωρίας τῶν ἀναθυμιάσεων, ἔδωσαν ὄθησιν εἰς προσπαθείας «ἐξυγιάνσεως» τῶν πόλεων, ἰδίᾳ διὰ τῆς κατασκευῆς ὑδραγωγείων καὶ ὑπονόμων, διὰ τῆς μᾶλλον ἢ ἥττον συστηματικῆς ἀποκομιδῆς τῶν ἀπορριμματικῶν οὐσιῶν, τῆς διανοίξεως δενδροφύτων λεωφόρων καὶ ἐγκαταστάσεως πάρκων ἐπὶ τοῦ χώρου τῶν κατεδαφισθέντων τειχῶν, τὰ ὁποῖα ἠχρήστευσεν ἡ μεγαλύτερα χρῆσις τῆς πυρίτιδος ἐν τῇ πολεμικῇ τέχνῃ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ λέξις «βουλεβάρδον» προσέλαβε τὴν εἰρηνικὴν τῆς σημασίαν καὶ ἀπεκατεστάθη ὁ σύνδεσμος μεταξύ τοῦ νεωτέρου καὶ τοῦ παλαιότερου ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου. Αἱ ἐπακολουθήσασαι ραγδαῖαι πρόοδοι τῆς Μικροβιολογίας παρέσχον τὴν ἐπιστημονικὴν βᾶσιν ὅχι μόνον εἰς τὰ μέτρα τῆς ἐξυγιάνσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ παλαιότερα μέτρα τῆς ἀπομονώσεως καὶ τῶν «ὑποκαπνισμῶν» (ἀπολυμάνσεων). Θὰ ἦτο ὅμως πλάνη νὰ πιστευθῇ ὅτι εἰς τὰ μέτρα ταῦτα πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ὁ ἀποκλειστικὸς ἢ ὁ πρωτεύων ρόλος ἐν τῇ ἐξαλείψει ἢ περιστολῇ τῶν λοιμῶδων νόσων. Εἶπομεν ἤδη ὅτι ἡ ἐξαφάνισις τῶν μεγάλων ἐξωγενῶν λοιμῶν ἐξ Εὐρώπης συνετελέσθη εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν οὐτε τὰ παθογόνα μικρόβια ἦσαν γνωστὰ οὔτε περὶ ἐξυγιάνσεως δύναται νὰ γίνῃ σοβαρὸς λόγος, ἀφοῦ καὶ μέχρις ἐγγύτατα ἡμῶν κειμένης ἐποχῆς αἱ ὁδοὶ πολλῶν πόλεων ἐκαλύπτοντο ὑπὸ παχέος στρώματος βορβόρου, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῶν ἔζων ἐντὸς ἀνηλίων οἰκιῶν οἰκοδομημένων κατὰ μῆκος στενωπῶν, ἐν εἶδει βαθέων φρεάτων ὁδῶν. Ὁ ἔλεγχος ὅθεν τῆς ἀποτελεσματικότητος τῶν διὰ τῶν γνώσεων τῆς Μικροβιολογίας τελειοποιηθέντων ἀντιλοιμικῶν μέτρων μόνον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν ἐνδημικῶν νόσων θὰ ἠδύναντο νὰ πραγματοποιηθῇ, τοῦ προβλήματος τῆς ἐξαλείψεως τῶν μεγάλων λοιμῶν κατατασσομένου εἰς τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα παραμένουν εἰσέτι σκοτεινὰ καὶ μυστηριώδη ἢ, τοῦλάχιστον, δὲν ἀπελευκάνθησαν ἱκανοποιητικῶς.

Τὸν κύριον χαρακτῆρα τῆς μικροβιολογικῆς περιόδου τῆς Ὑγιεινῆς ἀποτελεῖ ἡ ἄγνοια ἢ τελεία περιφρόνησις τοῦ παράγοντος τῆς κληρονομικῆς ἰδιοσυστασίας καὶ ἡ σχεδὸν γενικὴ πίστις εἰς τὴν παντοδυναμίαν τῶν μικροβίων. Ἀφ' ἑτέρου, ἐπιστεῖθη, ἐν ἀρχῇ, ὅτι ὅλα τὰ παθογόνα μικρόβια δύνανται νὰ διατηρηθοῦν καὶ νὰ πολλαπλασιασθοῦν καὶ ἔξω τοῦ σώματος τοῦ ἀρρώστου,

οὕτως ὥστε ὁλόκληρον τὸ περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου ἐθεωρήθη πυκνότερα οἰκισμένον ὑπὸ ἀοράτων νοσογόνων σπερμάτων. Τὴν δοξασίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν κατέρριψαν σήμερον ὀριστικῶς ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ ἀνακάλυψις τῶν καλουμένων μικροβιοφόρων ἦτοι προσώπων φιλοξενούντων ἐν τῷ σώματι αὐτῶν παθογόνα μικροβία, χωρὶς νὰ δεικνύουν συμπτώματα νόσου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ διαπίστωσις ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν παθογόνων μικροβίων δὲν δύνανται νὰ διατηρηθοῦν καὶ νὰ πολλαπλασιασθοῦν ἐν τῷ περιβάλλοντι, ἤλθον νὰ ἐνισχύσουν καὶ μερικὰ βεβιασμένως καὶ πλημμελῶς ἐρμηνευθέντα γεγονότα. Κλασσικὴ ἀπέβη ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἡ περίπτωσις τοῦ Μονάχου, ἐνθα μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλου ἀριθμοῦ ἔργων ἐξυγιάνσεως παρετηρήθη αἰσθητὴ πτώσις τῆς νοσηρότητος τοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναφέρεται στερεοτύπως καὶ σήμερον εἰς ὅλα τὰ διδακτικὰ συγγράμματα τῆς Ὑγιεινῆς ὡς ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τῆς ἀνυσιμότητος τῶν μέτρων τῆς «νεωτέρας» Ὑγιεινῆς, ὅν καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν νέον τι, διότι ἐφηρμοζόντο εἰς μεγάλην κλίμακα καὶ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν ἀρχαιότητα. Πόσον ὅμως ἐπιφυλακτικοὶ πρέπει νὰ εἴμεθα ἐναντι τοιούτων συμπερασμάτων, δεικνύει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁμοίαν ἢ καὶ μεγαλυτέραν τῆς ἐν Μονάχῳ παρατηρηθείσης, πτώσιν τῆς νοσηρότητος τοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ ἔδειξαν καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἐστεροῦντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἢ καὶ στεροῦνται μέχρι σήμερον μεγάλων ἔργων ὑδρεύσεως καὶ πρὸ παντὸς ὑπονόμων. Ὑπερτριάνκοντα πόλεις τῆς Γερμανίας καὶ ὅλαι αἱ πόλεις τῆς Σουηδίας, μὴδὲ τῆς Στοκχόλμης ἐξαίρουμένης, χρησιμοποιοῦν καὶ σήμερον τὰ ἀθρώπινα ἀπεκκρίματα πρὸς λίπανσιν τῶν κήπων καὶ τῶν ἀγρῶν καὶ μετατροπὴν γρανιτωδῶν ἐκτάσεων εἰς εὐφόρους ἀγρούς, χωρὶς νὰ δεικνύουν νοσηρότητα καὶ θνησιμότητα μεγαλυτέραν ἄλλων πόλεων, αἱ ὁποῖαι ἔδαπάνησαν μυθῶδη πρὸς τὰ νὰ ἀποχετεύσουν εἰς τὴν θάλασσαν τεραστίας ποσότητας πολυτιμωτάτων λιπαντικῶν οὐσιῶν καὶ πρὸς τὸν ὕδατος. Ἐξ ἄλλου, ἡ νοσηρότης ἐκ νόσων, τῶν ὁποίων ἡ παθογένεια οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὴν ὑδρευσιν καὶ τοὺς ὑπονόμους (διφθερίτις, ὄστρακιά κλπ.) ἠλαττώθη τοῦλάχιστον ὅσον καὶ ἡ τοῦ τυφοειδοῦς πυρετοῦ. Κατὰ ποίαν λοιπὸν λογικὴν δικαιοσύμειθα νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἐνδημικῶν νόσων εἰς τὰ μέτρα τῆς ἐξυγιάνσεως ἢ, τοῦλάχιστον, ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ μέτρα ταῦτα; Τὸ παράδειγμα τοῦ Μονάχου ὑπενθυμίζει τὴν ἐξύμνησιν τῆς ἐλαττώσεως τῆς βρεφικῆς θνησιμότητος εἰς τινὰς πόλεις τῆς Ἀγγλίας μετὰ τὴν ἴδρυσιν βρεφοκομικῶν σταθμῶν καὶ μετὰ τὴν διαπίστωσιν ὅτι ἡ αὐτὴ ἢ καὶ μεγαλυτέρα μείωσις τῆς θνησιμότητος ταύτης παρετηρήθη καὶ εἰς πόλεις, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἐλειτούργουν τοιοῦτοι σταθμοὶ καὶ τὸ παραδοξότερον ὅτι εἰς τοὺς παλαιότερους βρεφοκομικοὺς σταθμοὺς ἐχρησιμοποιούντο μέθοδοι καταδικαζόμεναι σήμερον ὡς ἐπιβλαβεῖς ὑπὸ τῆς νεωτέρας Ἰατρικῆς. Ἐκ τοῦ ἄλλου κλάδου τῆς Μικροβιολογίας ἦτοι τῆς τεχνητῆς ἀνοσοποι-

τας διά προφυλακτικῶν ἐμβολίων, κλάδου πολὺ νεωτέρου καὶ ἐπομένως μὴ δυναμένου νὰ ἔχη σχέσιν τινὰ μὲ τὴν ἐξαφάνισιν τῶν μεγάλων λοιμῶν καὶ μὲ τὰ ἀρχικά, τοῦλάχιστον, στάδια τῆς πτώσεως τῆς νοσηρότητος τῶν ἐνδημικῶν νόσων, δὲν ὑπάρχουν ὁμαδικαὶ καὶ ἀνεπίδεκτοι σοβαρᾶς κριτικῆς ἐπιτυχίαι, πάντως, καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχουν, ἀφοροῦν τὸ ἐγγύτατον παρόν. "Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς δημοσίας καὶ ἀτομικῆς ὑγιεινῆς, οὗτοι περιλαμβάνουν κατὰ τὸ πλεῖστον εἴτε μέτρα, τὰ ὅποια ἀνέκαθεν ἐνστικτικῶς ἢ καὶ πολλάκις διὰ ξένους πρὸς τὴν ὑγιεινὴν λόγους ἐφαρμόζει ὁ ἄνθρωπος εἴτε μέτρα, τὰ ὅποια θὰ ἠδύναντο νὰ διεκδικήσουν μᾶλλον τὸν τίτλον τῶν «καλλυντικῶν», παρὰ τὸν τίτλον τῶν προφυλακτικῶν. Εἰς τὰ τελευταῖα ἀνήκουν καὶ αἱ «ἐξορκισμοί» τῆς στιγμιαίας ἐμβαπτίσεως τοῦ ξυραφίου ἐντὸς οἰνοπνεύματος, τὰ περιοδικὰ ραντίσματα τῶν λεωφορείων διὰ «μαγικῶν» διαλυμάτων καὶ πλεῖστα ἄλλα (1).

Διὰ τῶν ἀνωτέρω δὲν θέλω, βεβαίως, νὰ ἀρνηθῶ τὴν δυνατότητα ὅτι ἐν τῇ ἐλαττώσει τῆς θνησιμότητος ἔπαιξαν ἴσως ρόλον τινὰ τὰ μέτρα τῆς παλαιότερας καὶ νεωτέρας ὑγιεινῆς. Ἄλλ' ὁ ρόλος οὗτος, ὅστις λογικῶς δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῇ, δὲν κατέστη μέχρι τοῦδε δυνατόν νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ μετρηθῇ στατιστικῶς καί, ἐφ' ὅσον οὕτω ἔχει τὸ πρᾶγμα, μόνον εἰκασίας δυνάμεθα νὰ ἐκφέρωμεν, οὐχὶ δὲ καὶ βεβαίας ἢ ἱκανοποιητικῶς πιθανὰς ἀποδείξεις. Ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἐλάττωσις τῶν λοιμωδῶν νόσων ἤ, τοῦλάχιστον, πολλῶν ἐξ αὐτῶν, ὀφείλεται εἰς τὰ μέτρα τῆς Ὑγιεινῆς δὲν εὐσταθεῖ περισσότερον τῆς ἄλλης γνώμης, ἥτις ἀποδίδει τὴν ἐλάττωσιν ταύτην εἰς ἄλλα αἰτία λ.χ. εἰς μεταβολὰς τῶν κοσμικῶν ἐπιδράσεων, δεδομένου ὅτι διὰ τινὰς νόσους φαίνεται νὰ διεπιστώθῃ μία περιοδικὴ ἀξομείωσις τῆς νοσηρότητος ἐν συναρτήσει μὲ τὰς ἡλιακὰς κηλίδας. Ἐνδείκνυται νὰ ἐξοικειωθῶμεν μὲ τὴν σκέψιν ὅτι, ἀποδίδοντες δημογραφικόν τι φαινόμενον εἰς τὴν «γενικὴν βελτίωσιν» τῶν ὑγεινολογικῶν ἢ οἰκονομικῶν συνθηκῶν, δὲν λέγομεν κατ'

(*) Πρὸ εικοσαετίας καὶ πλέον ὑπέδειξα ὅτι ἔπρεπε νὰ καταργηθοῦν αἱ περὶ ὑποχρεωτικῆς ἐφαρμογῆς τοιούτων μέτρων διατάξεις, αἱ ὅποια ὑποβιάζουν εἰς τὰ ὅμματα τῶν ξένων τὸν πολιτισμὸν μας καὶ ἀποτελοῦν αἰσχροὺς ἐκμετάλλευσιν τῆς εὐπιστίας τοῦ κοινοῦ. Ἐπίσης βάσει μελετῶν καὶ πειραμάτων ὑπεστήριξα ὅτι πρέπει νὰ καταργηθοῦν τοῦλάχιστον αἱ διὰ ραντισμῶν ἀπολυμάνσεις ὡς τελείως ἀνωφελεῖς. Σήμερον πληροφοροῦμαι ὅτι ἡ ἀμερικανικὴ ὑγειονομικὴ ἀποστολὴ μᾶς ἐμέμφθη ὡς ὀπισθοδρομικούς, διότι διατηροῦμεν εἰσέτι ἀπολυμαντήρια. Θὰ ἦτο εὐτύχημα, ἂν ἡ ἀποστολὴ αὕτη συνίστα καὶ τὴν κατάργησιν τοῦ καταβρέγματος τῶν ὁδῶν, τὴν ὅποιαν πρὸ πολλοῦ ὑπέδειξα καὶ διὰ τὴν ὅποιαν δαπανῶνται μεγάλα ποσά. Τὸ «δρῶσιτικόν» ἀποτέλεσμα τοῦ καταβρέγματος διαρκεῖ περίπου ὅσον καὶ τὸ πυκνὸν νέφος τοῦ κοινοῦ τοῦ τὸ ὅποιον ἀνυψοῦται ὀπισθεν τῆς ἀμάξης τοῦ βυτίου. Εἶναι δυνατόν νὰ πιστεῖται τις ὅτι τοιαῦτα μέτρα δύνανται νὰ ἐπηρεάσουν τὴν θνησιμότητα;

οὐσίαν τίποτε πέραν μιᾶς ἀοριστίας ἐξ ἐκείνων, τὰς ὁποίας ἐκφέρει συχνότατα ὁ κοινὸς ἄνθρωπος. Μόνον ἢ διὰ τῆς πειραματικῆς ἢ στατιστικῆς ὁδοῦ ἀπομόνωσις καὶ ἐξακριβωσις τῆς δράσεως ὀρισμένου τινὸς παράγοντος δύναται νὰ ἔχη ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Ἐν τῇ προσπάθειά τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἐκτάκτως πολυσυνθέτου αἰτιολογικοῦ συμπλέκτου τῆς ἐλατώσεως τῶν νόσων δὲν λαμβάνονται συνήθως ὑπ' ὄψει οὔτε τὰ γεγονότα τῆς ἐπιλογῆς οὔτε τὰ γεγονότα τῶν μεταλλαγῶν καὶ ἐν γένει αἱ ἀσφαλεῖς γνώσεις, τὰς ὁποίας μᾶς ἐδώρησεν ἡ νεωτέρα Γενετική. Διὰ τοῦ θανάτου τῶν ἰδιοσυστατικῶς εὐπαθῶν πρὸς ὀρισμένας νόσους προσώπων αὐξάνεται ἡ ἀναλογία τῶν κληρονομικῶς ἀνόσων πρὸς αὐτάς, διὰ τῆς ἐπιλογῆς δὲ ταύτης ἐρμηνεύεται ἱκανοποιητικῶς τὸ γεγονός ὅτι οἱ Νέγροι εἶναι ὀλιγώτερον εὐπαθεῖς πρὸς τὴν ἐλονοσίαν, οἱ Ἰνδοὶ πρὸς τὴν χολέραν, οἱ Εὐρωπαῖοι πρὸς τὴν φυματίωσιν. Καὶ αὐτὴ ἢ εἰς τὰς χώρας τῆς ΒΔ. Εὐρώπης ταχύτερου ρυθμοῦ πτώσις τῆς ἐκ φυματίωσεως νοσηρότητος δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἱκανοποιητικώτερον διὰ τῆς ἐπιλογῆς, παρὰ διὰ τῶν ὑγιεινολογικῶν, ἰατρικῶν ἢ οἰκονομικοκοινωνικῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἦσαν τελείως ἀγνωστα ἢ διετέλουν ἐν ἐμβρυώδει καταστάσει κατὰ τοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἤρχισεν αἰσθητὴ πτώσις τῆς νοσηρότητος τῆς νόσου ταύτης ἢ καὶ πολὺ μετ' αὐτήν (1).

Ὀλιγώτερον προφανῆς ἢ μᾶλλον ἀρκετὰ σκοτεινὴ παραμένει εἰσέτι ἡ δρᾶσις τῶν μεταλλαγῶν ἢτοι ἡ ἐξ ἀγνώστων αἰτιῶν «αὐτόματος» ἐμφάνισις νέων κληρονομικῶν ἰδιοτήτων. Ὅτι διαρκῶς γεννῶνται ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων νέα εὐπαθεῖς πρὸς ὀρισμένας νόσους ἰδιοσυστασίαι, περὶ τούτου δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ καμμία ἀμφιβολία. Ἐξ ἴσου ὅμως βέβαιον δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ ὅτι ἡ διατήρησις καὶ ἐξάπλωσις τῶν νέων τούτων νοσηρῶν καταστάσεων εἶναι καὶ ὑπὸ τὰς σημερινὰς ἀκόμη συνθήκας τοῦ πολιτισμοῦ ἀδύνατος ἢ, τοῦλάχιστον, μὴ ἀνησυχαστικὴ. Δὲν δύναται ὅμως νὰ λεχθῇ τοῦτο καὶ διὰ τοὺς μικροοργανισμούς. Ἐπιτρέπεται σήμερον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν τέως ἀκίνδυνον σαπρόφυτον μικρόβιον δύναται νὰ ἀποκτήσῃ, διὰ μεταλλαγῆς, λοιμογόνου δύναμιν καί, ἀντιστρόφως, ἐν νοσογόνον μικρόβιον νὰ χάσῃ ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ

(1) Ἐνθυμοῦμαι ὅτι κατὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον μέγα μέρος τῶν εἰς Θεσσαλονίκην ἀποβιβαζομένων βρεττανικῶν στρατευμάτων εἰδείκνον καταπληκτικὴν νοσηρότητα ἐξ ἐλονοσίας, ἐνῶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς διετήρηε τὴν συνήθη νοσηρότητα. Ἡ πανδημία τῆς ἐλονοσίας ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς καθόδου τῶν προσφύγων, δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἱκανοποιητικώτερον, εἰμὴ διὰ τῆς παραδοχῆς ὅτι οἱ πρόσφυγες ἀπετέλουν «παρθένον ἔδαφος» διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐλείου μιάσματος. Πολλὰ σήμερον εἰς εὐφόρους κήπους καὶ ἀγρούς διὰ τῆς ἐργατικότητος τοῦ στοιχείου τούτου μεταβληθέντα ἐλοβριθῆ ἑδάφη ἐλιπάνθησαν διὰ τῶν πτωμάτων πολυαριθμῶν ἐπείκειων. Ἡ φυματίωσις, ἣτις μετεδόθη ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν εἰς τοὺς Ἐρυθροδέρμους τῆς Ἀμερικῆς μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῆς, προσέλαβε τὸν τύπον σφοδροτάτης πανδημίας, ὁμοίας πρὸς τὴν πανδημίαν τῆς συφιλίδος, ἣτις παρετηρήθη ἐν Εὐρώπῃ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς νόσου ταύτης ἐξ Ἀμερικῆς.

τὴν λοιμογόνον του δύναμιν. Οὕτω λ. χ. φαίνεται λίαν πιθανὸν ὅτι τὸ μικρόβιον τῆς μηνιγγίτιδος ἀπέβη λοιμογόνον κατὰ τοὺς σχετικῶς νεωτέρους ιστορικοὺς χρόνους, διότι ἡ νόσος αὕτη, μὲ τὴν τόσον χαρακτηριστικὴν συμπτωματολογίαν της, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαφύγη τῆς παρατηρήσεως τῶν ἰατρῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, οἵτινες οὐδεμίαν μνείαν κάμνουν αὐτῆς. Ἀντιστρόφως, πολλαὶ νόσοι θαυμασιῶς περιγραφεῖσαι ὑπὸ ἰατρῶν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μεσαιῶνος εἶναι σήμερον τελείως ἀγνωστοί. Εἰς τὴν ἐπιλογὴν ἢ τὰς μεταλλαγὰς ὀφείλεται πιθανῶς καὶ τὸ γεγονός ὅτι πολλαὶ νόσοι ἐμφανίζονται σήμερον ὑπὸ πολὺ ἐλαφροτέρας μορφᾶς. Οὕτω λ. χ. αἱ κλασσικαὶ μορφαὶ τῆς πνευμονίας ἀπέβησαν σήμερον σπάνιαι, αἱ βαρεῖαι μορφαὶ τῆς φυματίωσης, τῆς συφιλίδος καὶ πολλῶν ἄλλων νόσων σπανίως πλέον παρατηροῦνται. Φαίνεται ὅτι καὶ αἱ νόσοι ἔχουν τὴν «γέννησιν καὶ τὸν θάνατον» αὐτῶν, ὡς θαυμασιῶς περιέγραψεν διαπρεπῆς Γάλλος μικροβιολόγος. Πῶς εἶναι δυνατόν ἐνώπιον τόσων γνωστῶν καὶ πιθανώτατα πολλῶν ἀγνώστων εἰσέτι γεγονότων νὰ ἀποδώσωμεν μετὰ τόσης δογματικότητος τὴν ἐξάλειψιν ἢ ἐλάττωσιν τῆς ἐκ λοιμοδῶν νόσων νοσηρότητος καὶ θνησιμότητος, εἰς τὰ μέτρα τῆς Ἰγιεινῆς;

Ἄλλὰ καὶ ἡ συμβολὴ τῆς Ἰατρικῆς εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς θνησιμότητος μόνον κατὰ τὸ πρόσφατον παρὸν θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀξία λόγου. Ἦδη περὶ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος ἀπετέλει εἰσέτι πρόβλημα, ἂν ἡ Ἰατρικὴ σῶζῃ περισσοτέρους ἀνθρώπους, ἀπὸ ὅσους καταστρέφει. Ἀπὸ τοῦ Ἰπποκράτους μέχρι σχεδὸν τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἦτοι ἐν διαστήματι 22 αἰῶνων σχεδὸν τίποτε δὲν ἠλλαξεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς διαγνώσεως καὶ θεραπείας τῶν περισσοτέρων νόσων. Αἱ μεγάλοι πρόοδοι τῆς Ἰατρικῆς καὶ ἰδίᾳ τῆς χειρουργικῆς χρονολογοῦνται ἀπὸ ἐποχῆς ἐγγύτατα ἡμῶν εὐρισκομένης καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀστείότης τὸ πρότινων μόλις δεκαετηρίδων ὑποστηρικθὲν ὑπὸ διαπρεποῦς παθολόγου τοῦ Βερολίνου ὅτι αἱ νόσοι διαίρουνται εἰς δύο κατηγορίας, τὰς ἀνιάτους καὶ τὰς αὐτομάτως θεραπευόμενας. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν τέχνην τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀξίαν λόγου συμβολὴν ἐν τῇ ἐλαττώσει τῆς θνησιμότητος εἰς παλαιότερας, τοῦλάχιστον, ἐποχάς.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι σήμερον ἡ Ἰατρικὴ καὶ ἰδίᾳ ἡ Χειρουργικὴ σῶζει πολλὰς ὑπάρξεις ἀπὸ τοῦ προώρου θανάτου. Ἐπὶ πλέον, ἡ νεωτέρα Ἰατρικὴ δύναται νὰ διεκδικήσῃ καὶ τὰς ἰσχνάς, πάντως λίαν ἀμφισβητουμένας ἐπιτυχίας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς προφυλάξεως καὶ περιστολῆς τῶν λοιμοδῶν νόσων. Πᾶν ὅτι πομπωδῶς καλεῖται: «ἀγῶν» (ἀντιφθισικός, ἀντιαφροδισιακός κλπ.) δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν τίποτε ἄλλο, εἰμὴ θεραπεία ἀρρώστων. Ἡ ἀνυσιμότης παντὸς τοιοῦτου «ἀγῶνος» ἐξαρτᾶται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς ἀποτελεσματικότητος τῶν θεραπευτικῶν μέσων, τὰ ὁποῖα διαθέτει ἐκάστοτε ἡ Ἰα-

τρική. Ἄν, ὡς πολλάκις συμβαίνει καὶ ὡς κατὰ κανόνα συνέβαιναν εἰς τὸ πρόσφατον παρελθόν, τὰ μέσα ταῦτα εἶναι ἀνίσχυρα, τότε ὁ «ἀγών» παραμένει κενὸς καὶ ἡ κενότης αὕτη δὲν ἔχει ἄλλο τι ἀποτέλεσμα, εἰμὴ ἓνα ἀντίστοιχον ἀντίκτυπον ἐπὶ τῶν ταμείων, τὰ ὅποια καταβάλλουν τὰς δαπάνας.

Εἰς πάντα βιολογικῶς καὶ δημογραφικῶς σκεπτόμενον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀσπασθῇ ἀνεπιφυλάκτως τὸν ἐνθουσιασμόν, ὅστις, ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐλαττώσεως τῆς θνησιμότητος, ἀποδίδει σχεδὸν τὰ πάντα εἰς τὰς προόδους τῆς Ὑγιεινῆς καὶ τῆς Ἱατρικῆς. Ἀκόμη καὶ σήμερον, εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν βλέπομεν τὴν Χειρουργικὴν νὰ ἐπιτελῇ ὄντως θαύματα, δὲν πρέπει ὁ ἐνθουσιασμός μας ἐκ μεμονωμένων περιπτώσεων νὰ μᾶς παρασύρῃ εἰς τὴν παραδοχὴν ὅτι αἱ ἐπιτυχίαι αὗται δύνανται νὰ ἐπηρεάσουν τὸν συντελεστὴν τῆς θνησιμότητος πέραν τῶν δεκαδικῶν τοῦ ψηφίων, τὸ πολὺ ἴσως τοῦ ψηφίου τῶν μονάδων. Καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου, ὡς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐλονοσίας καὶ πολλῶν τροπικῶν νόσων, διαθέτομεν σήμερον ἀποτελεσματικὰ μέσα, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρνηθῶμεν τὸν πρωτεύοντα ἢ ἔστω καὶ τὸν δευτερεύοντα ρόλον εἰς τὴν ἐπιλογὴν. Θὰ ἦτο, βεβαίως, ἐξ ἴσου πεπλανημένον νὰ ἀποδώσωμεν τὰ πάντα εἰς τὴν ἐπιλογὴν καὶ ὑπάρχουν πολλὰ γεγονότα μὴ δυνάμενα νὰ ἐρμηνευθοῦν διὰ τῆς ἐπιλογῆς ἢ καὶ μὴ δυνάμενα νὰ συμβιβασθοῦν μὲ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην. Ὅτι ὅμως ἡ ἐπιλογὴ ἔπαιξε σημαντικὸν ρόλον ἐν τῇ ἐλαττώσει τῆς θνησιμότητος, τοῦτο νομίζω ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ παραγνωρίσωμεν.

Ἐξ ἄλλου, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι πολλὰ τῶν σήμερον ἀγελαίως χρησιμοποιουμένων μέτρων τῆς καλουμένης «προληπτικῆς Ἱατρικῆς» ὄχι μόνον στεροῦντι σχεδὸν πάσης ἀξίας, ἀλλὰ καὶ δύνανται νὰ ἔχουν σοβαρῶς δυσμενῆ ἀντίκτυπον ἐπὶ ἄλλων πεδίων καὶ ἰδίᾳ τῆς γεννητικότητος, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἡ διαίωσις τῶν λαῶν καὶ ἐθνῶν. Τὸ τόσο ἐξυμνούμενον «ἀτομικὸν δελτίον ὑγείας» ὄχι μόνον στερεῖται πάσης ἀξίας, ἀλλὰ καὶ συντελεῖ εἰς τὴν διάδοσιν τῆς νευρασθενείας καὶ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ψυχικοῦ τόνου τῶν ἀτόμων, ὅστις ἀποτελεῖ σημαντικώτατον παράγοντα τῆς ἀμύνης τοῦ ὀργανισμοῦ ἐναντίον τῶν νοσογόνων ἐπιδράσεων. Ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως, πολλὰ ἐκ τῶν μέτρων τούτων καλλιεργοῦν τὸ ἀγελαῖον πνεῦμα, ἀμβλύνουν τὴν αὐτοπεποιθήσιν καὶ τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοευθύνης, χαλαρώνουν τοὺς οικογενειακοὺς δεσμοὺς καὶ ἐπιδροῦν οὕτω ἐμμέσως δυσμενῶς ἢ καὶ ὀλεθρίως ἐπὶ τῆς γεννητικότητος. Δὲν ὑπάρχει λ.χ. καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ ὑπαρξίς ἐπιστημόνων μαιῶν δύναται, κατ' ἀρχὴν, νὰ συμβάλῃ κατὰ τι εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῆς θνησιμότητος κατὰ τὸν τοκετὸν καὶ τὴν λοχείαν, ἂν καὶ ἡ θνησιμότης ἐκ τῶν αἰτίων τούτων εἶναι ἀσήμαντος. Πρέπει ὅμως ἐκ παραλήλου νὰ ἐξετάσωμεν ἀντικειμενικῶς, ἂν τὸ μικρὸν κέρδος, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ προκύψῃ ἐκ τούτου, ἀντισταθμίζῃ τὴν ζημίαν, ἡ ὁποία θὰ ἴδυνάτο νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς τυχόν αὐξήσεως τῶν ἐκτρώσεων, τῆς διαδόσεως τῶν μέσων τῆς προλήψεως τῆς κηύσεως κλπ. Πάντως, ἐν τῇ ἐκτιμῆσει τῶν ὑπηρεσιῶν, τὰς ὁποίας

δύνανται νὰ προσφέρουν τὰ ἰατρικὰ καὶ παραϊατρικὰ ἐπαγγέλματα ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἀγῶνος κατὰ τοῦ πρόωρου θανάτου, πρέπει νὰ καθοδηγούμεθα ὑπὸ τῆς γνώσεως ὅτι οὐδεὶς λαὸς ἐξηφανίσθη μέχρι τοῦδε ἐκ μεγάλης θνησιμότητος, ἐνῶ, ἀντιθέτως, ἔχομεν πολλὰ ἀσφαλῆ παραδείγματα λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξηφανίσθησαν ἐξ ὑπογεννητικότητος.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας. Εἶναι πολὺ εὐκόλον καὶ μάλιστα ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ αἶσθημα τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς τὸ «κλίμα» τῆς ἐποχῆς νὰ ἀποδίδωμεν καὶ τὴν πτώσιν τῆς θνησιμότητος εἰς τόσον γενικὰ αἷτια, ὡς εἶναι «ἡ βελτίωσις τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς», «ἡ ἐξύψωσις τοῦ οἰκονομικοῦ ἐπιπέδου» καὶ ἄλλαι ἔλλαι συνθηματικαὶ ἀοριστολογίαι. Ἡ ἐπιστήμη ὁμως δὲν δύναται νὰ ἱκανοποιηθῇ μὲ τοιαῦτα τόσον ἀσφαλῆ «αἷτια» καὶ ἀπαιτεῖ λεπτολόγον ἀνάλυσιν, ἀπομόνωσιν ὀπλῶν παραγόντων, τῶν ὁποίων καὶ μόνον δυνάμεθα νὰ ἐλέγξωμεν καὶ πρὸς παντὸς νὰ μετρήσωμεν τὴν δρᾶσιν διὰ τῆς πειραματικῆς ἢ τῆς στατιστικῆς ἐρεύνης. Ἀνέκαθεν, ἰδίᾳ ὁμως κατὰ τὴν σοσιαλιστικὴν περίοδον, τὴν ὁποίαν διατρέχει ἡ ἀνθρωπότης, γίνεται λόγος περὶ στενῶν σχέσεων μεταξύ θνησιμότητος καὶ «κοινωνικῆς θέσεως», δὲν ὑπάρχει δὲ ἴσως ἄλλο πεδίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡσκήθη τόσον ἀχλίνωτος ἀκρισία καὶ δημαγωγία, ὅσον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου τῆς ἐξαρτήσεως τῆς ὑγείας καὶ τῆς μακροβιότητος ἐκ τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν. Ἡ ἐξάρτησις αὕτη ἀποτελεῖ καὶ διὰ πολλοὺς καλῆς πίστεως ἐπιστήμονας ἀλάνθαστον δόγμα. Ἄς ἴδωμεν ἂν ἐν τοιοῦτον δόγμα δικαιολογεῖται ὑπὸ τῶν πραγμάτων.

Μία ἀνάλυσις τῶν αἰτίων τοῦ θανάτου γενομένη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐν Γαλλίᾳ, ἡ ὁποία ὁμως δύναται νὰ ἰσχύη καὶ διὰ τὰς συνθήκας ὄλων σχεδὸν τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ἔδωκε τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα: Μερικὰ αἷτια θανάτου, προκαλοῦντα περίπου τὰ 7% ὄλων τῶν θανάτων, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν μὲ τὸν πλοῦτον ἢ τὴν πενίαν (αὐτοκτονίαι, σκωληκοειδίτις, κήλη, νεφρῖτις κλπ.). Μία ἄλλη κατηγορία, εἰς τὴν ὁποίαν ὑφείλονται τὰ 23% ἦτοι περίπου τὸ 1/4 τῶν θανάτων, περιλαμβάνει αἷτια, τὰ ὁποῖα παρατηροῦνται συχνότερον ἐπὶ τῶν πτωχοτέρων τάξεων (λοιμώδεις τινὲς νόσοι, κίρρωσις τοῦ ἥπατος ἐξ ἀλκοολισμοῦ κλπ.). Μία ἄλλη ὁμάς, σχεδὸν ὁμότιμος πρὸς τὴν προηγουμένην (19% τῶν θανάτων), παρατηρεῖται συχνότερον ἐπὶ τῶν πλουσίων (νόσοι τοῦ ἀναπνευστικοῦ συστήματος καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς τῆς ὕλης, πολλὰί νόσοι τῶν γυναικῶν κλπ.). Τέλος, ἡ σημαντικωτέρα ὁμάς (47%, σχεδὸν τὸ 1/2 ὄλων τῶν θανάτων) οὐδεμίαν σχεδὸν σχέσιν δευκνύει πρὸς τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα (νόσοι τῆς καρδίας, καρκῖνος, ἐγκεφαλικὴ αἱμορραγία, βέλιοι θάνατοι κλπ.).

Ἡ ἀνωτέρω ἀνάλυσις διαψύδει τὴν πρόληψιν ὅτι ὁ πρόωρος θάνατος

πλήττει κατά προτίμησιν τούς πτωχούς και ἀποδεικνύει ὅτι τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου δρᾷ πολὺ δημοκρατικώτερον ἢ ὅσον προσπαθοῦν νὰ παραστήσουν οἱ σοσιαλισταί. Ἄλλ' ὅλοι αἱ τοιαύτης φύσεως ἔρευναι παραμελοῦν συνήθως τὸν σημαντικώτατον παράγοντα τῆς θνησιμότητος, ὅστις εἶναι ἡ κληρονομικὴ ιδιοσυστασία. Ὅπως και πολλὰ ἄλλα ιδιότητες, οὕτω και ἡ μακροβιότης καθορίζεται κατά τὸ πλεῖστον κατά τὴν στιγμὴν τῆς γονιμοποιήσεως. Ὁ κληρονομικὸς παράγων δρᾷ εἴτε ἀμέσως (κατὰ τινὰς σοβαροὺς ἐρευνητὰς τὰ 50% τῶν θανάτων ὀφείλονται εἰς κληρονομικὰ αἴτια) εἴτε ἐμμέσως, διότι μέγα μέρος τῶν ἀνθρώπων παραμένουν ἐνδεεῖς, ἀκριβῶς διότι στεροῦνται τῆς ἀπαιτουμένης προσαρμοστικῆς ἱκανότητος. Ἐπὶ μακρὸν ἐπιστεῦετο ὅτι ὁ κυριώτερος παράγων τῆς φυματιώσεως (νόσου προφανέστατα τόσον τῶν πτωχῶν, ὅσον και τῶν πλουσίων) ἦτο ἡ «κακὴ» κατοικία, μέχρις ὅτου λεπτομερῆς στατιστικὴ ἔρευνα ἀπεκάλυψεν ὅτι οἱ περισσότεροι τῶν φυματικῶν ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν «κακὴν» κατοικίαν μετὰ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ εισοδήματός των λόγω προσβολῆς ὑπὸ τῆς νόσου ἐν προηγουμένη «καλυτέρᾳ» κατοικίᾳ, ἐξ ἄλλου δὲ ὅλοι αἱ «κακαὶ» κατοικίαι δὲν φιλοξενοῦν φυματικούς. Κυρίως εἰπεῖν δὲν ὑπάρχει «κακὴ» και «καλὴ» κατοικία, ἀλλ' ὑπάρχουν ιδιοσυστασίαι προσαρμοζόμεναι καλῶς ἢ κακῶς πρὸς τὴν κατοικίαν. Μία καλύβη δύναται νὰ κατοικῆται ὑπὸ εὐρώστων ἀνθρώπων, ἐνῶ ἐν μέγαρον δύναται νὰ περιλαμβάνη καρχήτας και φθισικούς. Σήμερον ἡ μόδα ἀπαιτεῖ νὰ ἀποδίδεται ἡ φυματιώσις μετὰ πολλῶν ἄλλων πληγῶν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὴν «κακὴν» διατροφήν, εἰς τὸν κενὸν πάσης ἐννοίας «ὑποσιτισμὸν» και εἶναι γνωστὸν πόσον ἐντατικὴ ἐκμετάλλευσις τοῦ δόγματος τούτου γίνεται ὑπὸ τῶν σλαυοκομμουνιστῶν.

Τὸ σύμπλεκτον «πτωγεία» δύναται νὰ ἀναλυθῆ εἰς ἀπειρίαν παραγόντων, εἰς ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἰδύνατο νὰ εἶναι και ἡ «κακὴ» διατροφή. Ἄλλὰ τί εἶναι «κακὴ διατροφή»; Πολλοὶ φαντάζονται ὅτι ὑπάρχει μία κατάσταση χρονίου «ὑποσιτισμοῦ» ὀφειλομένη εἰς πλημμελῆ ποιοτικὴν σύνθεσιν τῆς τροφῆς. Ἐξαιρουμένων ὅμως σπανιωτάτων τινῶν περιπτώσεων ἀβιταμινώσεων, τοιαύτη κατάσταση δὲν ὑπάρχει. Ἡ τροφή εἴτε εἶναι ποιοτικῶς ἐπαρκῆς διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑγίαν και τὴν ζωὴν εἴτε εἶναι ἀνεπαρκῆς και ὀδηγεῖ ἐντὸς ἐβδομάδων τινῶν εἰς τὸν θάνατον. Μέση κατάσταση ὑπάρχει μόνον εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀμαθῶν και ἰδίᾳ τῶν ἡμιμαθῶν. Ἄλλ' ἐνῶ ἡ κατά ποιὸν πλημμελῆς τροφή ὀδηγεῖ ἀσφαλῶς και ταχέως εἰς τὸν θάνατον, ἡ ποσοτικὴ ἐλάττωσις αὐτῆς γίνεται ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἀνεκτὴ, διότι ὁ ἀνθρώπινος ὀργανισμὸς προσαρμόζεται ἐντὸς εὐρυτάτων ὀρίων πρὸς τὴν ποσότητα τροφῆς διὰ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ σωματικοῦ του βάρους ἄνευ μειώσεως τῆς ὑγείας ἢ τῆς ἐργατικῆς του ἱκανότητος. Ὑπέρβασις τῶν προσαρμοστικῶν τούτων ὀρίων πρὸς τὰ κάτω ὀδηγεῖ εἰς τὴν καλουμένην «μερικὴν ἀσιτίαν», εἰς τὴν ὁποίαν θέτει τέρμα ὁ ταχέως ἐπερχόμενος θάνατος, ἐνῶ ὑπέρβασις πρὸς τὰ ἄνω δύναται νὰ

ὀδηγήσῃ εἰς τὴν παχυσαρκίαν μετὰ τῶν δυσαρέστων αὐτῆς ἐπακολούθων. Ποῦ κεῖται τὸ ἄριστον ὄριον, δὲν γνωρίζομεν, πάντως εἶναι διάφορον ἐπὶ τῶν διαφόρων ἀτόμων. Εἰς μίαν ὁμαλῶς ἐπισιτιζομένην χώραν σχεδὸν οὐδέποτε παρατηροῦνται σήμερον περιπτώσεις μερικῆς ἀσιτίας, ἡ δὲ Παθολογία δὲν γνωρίζει νόσους ὀφειλομένας εἰς τὸν καλούμενον «ὑποσιτισμόν», τούναντίον ὁμως διαθέτει ἰδιαίτερα κεφάλαια ἢ καὶ ὀλοκλήρους τόμους διὰ τὴν περιγραφὴν νόσων ὀφειλομένων εἰς τὸν «ὑπερσιτισμόν».

Ἄλλ' ἄς ἐξετάσωμεν γενικώτερον τὸ πρόβλημα: Καθορίζεται ἡ θνησιμότης ὑπὸ τῆς οικονομικῆς ζωῆς ἤτοι ὑπὸ τῶν ὑπαρχόντων μέσων τῆς συντηρήσεως; Ὅτι τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως ἀσχοῦν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς θνησιμότητος, εἶναι ἀναντίρρητον: Ἄν λείψουν τὰ μέσα ταῦτα, ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀποθάνουν ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος. Ἐξ ἄλλου ὁμως ἡ θνησιμότης ἐξαρτᾶται κατὰ οὐχὶ ὀλιγώτερον προφανῆ τρόπον καὶ ἐξ ἐξωοικονομικῶν παραγόντων, ὡς ἡλικίας, φύλου, οἰκογενειακῆς καταστάσεως, ὥρας τοῦ ἔτους κλπ. Τὸ ζήτημα λοιπὸν ἔγκειται εἰς τὸ νὰ γνωρίσωμεν, ἂν ἡ οἰκονομικὴ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὡς ἐν δεδομένον τοῦ προβλήματος, εἶναι πρωτεύουσα ἢ ἂν ἄλλαι ἐπιδράσεις εἶναι ἰσχυρότεραι καὶ τὴν ἀποκρύπτουν.

Ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ πεδίου δύο παράγοντες δύνανται νὰ ἐπέμβουν: Εἰς ποσοτικὸς, τὸ εἰσόδημα, τὸ ὁποῖον διαθέτει τὸ ἄτομον, καὶ εἰς ποιοτικὸς, ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ ἄτομον ἀποκτᾷ τὸ εἰσόδημά του ἤτοι τὸ ἐπάγγελμα, τὸ ὁποῖον ἀσκεῖ. Ἐπισκοπήσωμεν τὰς γνώσεις μας περὶ τῶν δύο τούτων παραγόντων.

Δὲν θὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τῶν ἀπελπιστικῶς μεγάλων ἀτελειῶν καὶ ἀβειβαιότητων τῶν στατιστικῶν τῆς ἐπαγγελματικῆς θνησιμότητος. Μία σχετικῆ γαλλικὴ στατιστικὴ γενομένη με ὅλας τὰς δυνατὰς προφυλάξεις καὶ ἀναφερομένη εἰς τὴν περίοδον 1907—1908 ἔδωκε τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα: Ὁ μέσος ὄρος τῶν θανάτων προσώπων ἡλικίας 45—54 ἐτῶν ἦτο, δι' ὀλόκληρον τὸν πληθυσμόν, 17,8 ο/οο. Θνησιμότητα κατωτέραν τοῦ μέσου τούτου ὄρου ἔδειξαν οἱ γεωργοί, οἱ ἐργάται ὑφαντουργίας, οἱ ὑπηρεταὶ οἰκιῶν, οἱ ἱερωμένοι, τὸ διδασκαλικὸν προσωπικὸν καὶ τὸ προσωπικὸν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν. Τούναντίον, μεγαλυτέραν τοῦ μέσου ὄρου θνησιμότητα ἔδειξαν οἱ ὑπάλληλοι γραφείων, οἱ μεταλλωρύχοι, οἱ ἐργάται μεταλλουργίας, οἱ ἰατροί, οἱ μικροπωληταὶ καὶ οἱ δημοσιογράφοι.

Διὰ τὴν Ἀγγλίαν μία ἔρευνα τοῦ 1921—1923 ἔδειξε δείκτας θνησιμότητος κυμαινομένους μεταξὺ εὐρυτάτων ὀρίων. Ὅταν τὴν μέσῃ θνησιμότητα παραστήσωμεν διὰ 100, τὸν ἀριθμὸν 200 ὑπερέβησαν μόνον οἱ μεταλλωρύχοι κασιτείου καὶ χαλκοῦ, ὡς καὶ οἱ μυλοπετρουργοὶ καὶ ἀκονισταί. Τὴν μικροτέραν θνησιμότητα ἔδειξαν οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ἱερωμένοι. Μεταξὺ τῶν ἐπαγγελματῶν

μέ ύψηλὴν θνησιμότητα τάσσονται οἱ ἀσχολούμενοι μέ τὴν πώλησιν οἴνοπνευματωδῶν ποτῶν, οἱ χειρώνακτες καὶ οἱ γυρολόγοι. Ἄλλ' ὑπάρχουν καὶ μερικαὶ παραδοξότητες, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ὀδηγήσουν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ὀρθῆς ἐρμηνεύας. Μεταξὺ τῶν μεταλλωρύχων, οἱ ὁποῖοι ἐν τῷ συνόλω δεικνύουν θνησιμότητα μεγαλυτέραν τοῦ μέσου ὄρου (120), τὴν μικροτέραν θνησιμότητα (μικροτέραν μάλιστα καὶ τοῦ μέσου ὄρου ἤτοι 94), δεικνύουν οἱ ἐργαζόμενοι εἰς τὸν πυθμένα τῶν φρεάτων, ἐνθα ἐπικρατοῦν αἱ ἀνθυγιεινότεραι συνθήκαι. Τὰ ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι θὰ ἠδύνατό τις νὰ προῖδη, χαρακτηρίζονται ὑπὸ ποσοστῶν θνησιμότητος λίαν διαφόρων, ἀναλόγως τοῦ κλάδου. Τὸ ποσοστὸν παραμένει λίαν χαμηλὸν διὰ τοὺς διδασκάλους, καλλιτέχνας καὶ συγγραφεῖς (100), ὑπερβαίνει τὸν μέσον ὄρον ἐπὶ τῶν δικηγόρων (117), τῶν μουσικῶν (122) καὶ τῶν ἡθοποιῶν (134). Ἐπὶ πλέον, ἡ θνησιμότης δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ ἐπὶ τῶν καθολικῶν (78) καὶ τῶν διαμαρτυρομένων ἱερωμένων (56). Ἐν τῷ προσωπικῷ τῶν σιδηροδρόμων οἱ μηχανοδηγοί, οἱ ὁποῖοι ἐκτελοῦν λίαν βαρεῖαν ἐργασίαν καὶ εἶναι ἐκτεθειμένοι συγχρόνως εἰς τὰ ψύχη τοῦ ἀέρος καὶ τὴν θερμότητα τῆς μηχανῆς, δεικνύουν θνησιμότητα 79, κατωτέραν τῶν σιδηροδρομικῶν ὑπαλλήλων (92). Μία ἄλλη ἀγγλικὴ ἐρευνα γενομένη τὸ 1931—1933 κατέληξεν εἰς τὰ αὐτὰ περίπου ἀποτελέσματα.

Τόσον ἡ γαλλικὴ, ὅσον καὶ αἱ ἀγγλικαὶ ἐρευναὶ δεικνύουν ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἐπαγγέλματος ἐπὶ τῆς θνησιμότητος ἀποτελεῖ ζήτημα πολὺ λεπτότερον, παρ' ὅσον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως. Φαινομενικῶς, τὸ ἐπάγγελμα δρᾷ διὰ τῶν κόπων, οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ καταβληθοῦν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐρμηνεύει τὰς περιπτώσεις μεγάλης θνησιμότητος ἐνίων ἐλαφρῶν ἐπαγγελμάτων, λ.χ. τῶν ὑπαλλήλων γραφείου. Ἴσως ὅμως τὸ ἐπάγγελμα νὰ δρᾷ κατὰ πολλοὺς τρόπους. Ἐν πρώτοις, διὰ τῶν ὑγιεινῶν συνθηκῶν, τὰς ὁποίας ἐπιβάλλει εἰς τὸ ἄτομον. Οὕτω δύναται νὰ ἀπαιτήσῃ κόπους παρατεταμένους καὶ ἐν γένει δυσαναλόγους πρὸς τὴν ἰδιοσυστασίαν τοῦ ἀτόμου. Ἄλλοτε δὲν πρόκειται περὶ κόπων, ἀλλὰ περὶ ἀνθυγιεινῆς ἀτμοσφαιρας, περὶ συχνοτέρας ἐκθέσεως εἰς τὰ ψύχη τοῦ χειμῶνος ἢ τοὺς καύσωνας τοῦ θέρους, περὶ μὴ τακτικοῦ ρυθμοῦ ζωῆς, περὶ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον εὐκόλως ὀδηγεῖ εἰς τὸν ἀλκοολισμόν κλπ.

Κυρίως ὅμως τὸ ἐπάγγελμα φαίνεται νὰ δρᾷ διὰ τῆς ἐπιλογῆς: τὰ βαρῆα ἐπαγγέλματα ἀσκοῦνται ὑπὸ ρωμαλέων καὶ ἰσχυρᾶς ἰδιοσυστασίας ἀτόμων, τὰ ὁποῖα, παρ' ἔλην τὴν τραχύτητα τῆς ζωῆς δεικνύουν μικρὰν θνησιμότητα, ἐνῶ τὰ ἐλαφρὰ ἐπαγγέλματα ἀποτελοῦν συνήθως τὸ καταφύγιον τῶν σωματικῶς ἀδυνάτων καὶ καχεκτῶν.

Ἰππεστηρίχθη ὅτι τὸ ἐπάγγελμα δρᾷ ἐπὶ τῆς θνησιμότητος διὰ τοῦ εἴδους τῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει. Ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται ἐνισχυομένη ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς στατιστικῆς τοῦ 1938, ἣ ὁποία ἐμελέτησε τὴν θνησιμότητα τῶν ἐγγάμων γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι ζοῦν μετὰ τῶν συζύγων των, ταξινομήσασα αὐτὰς κατ' ἐπάγγελμα τοῦ συζύγου καὶ ὅταν ἀκόμη αἱ γυναῖκες αὐταὶ ἤσκουν

διάφορον ἐπάγγελμα. Οὕτω διεπιστώθη ὅτι αἱ ἀποκλίσεις τῆς θνησιμότητος τῶν θηλέων συζύγων ἀπὸ τοῦ μέσου ὅρου εὐρίσκονται πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπέκλινε καὶ ἡ θνησιμότης τῶν ἀρρένων συζύγων των. Ἐπειδὴ ἐδῶ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὰς συνθήκας τῆς ἐπαγγελματικῆς ζωῆς, συγγραφεῖς τινες δὲν ἀποκλείουσι τὴν δυνατότητα ὅτι τὸ ἐπάγγελμα δρᾷ ἴσως ὀλιγώτερον ὡς τοιοῦτον καὶ περισσότερον διὰ τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν ἐπιτρέπει ἔξω τῆς ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος ἥτοι ὅτι τὸ ἐπάγγελμα δρᾷ κυρίως διὰ τῆς στάθμης τῆς ζωῆς, ἣν καθορίζει ἥτοι, τελικῶς, διὰ τοῦ ποσοῦ τοῦ εἰσοδήματος.

Ἐπάρχουν πολλαὶ στατιστικαὶ δεικνύουσαι ὅτι ἡ θνησιμότης ποικίλλει αἰσθητῶς ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ὅτι εἶναι μεγαλύτερα ἐπὶ τῶν πτωχῶν, παρὰ ἐπὶ τῶν πλουσίων. Φαινομενικῶς αἱ στατιστικαὶ αὗται δὲν μᾶς ἐπιτρέπουσι νὰ ἀρνηθῶμεν τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν, ἣν ἀσκεῖ τὸ μέγεθος τοῦ εἰσοδήματος ἐπὶ τοῦ ποσοστοῦ τῆς θνησιμότητος. Ποία ὅμως εἶναι ἡ ἑρμηνεία τοῦ φαινομένου τούτου; Ὑπεστηρίχθησαν δύο θεωρίαι: μία, ἡ ὁποία παραδέχεται τὸν ἀποφασιστικὸν ρόλον τοῦ εἰσοδήματος καὶ μία ἄλλη, ἡ ὁποία ἀρνεῖται τοιοῦτον ρόλον εἰς τὸ εἰσόδημα.

Ἡ πρώτη τῶν θεωριῶν τούτων εἶναι εὐκόλως καταληπτὴ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον εἶναι καὶ ἡ μᾶλλον διαδεδομένη: Τὸ ὑψηλὸν εἰσόδημα ἐπιτρέπει εἰς τὸ ἄτομον νὰ ἀμυνθῆ καλύτερον ὑπὲρ τῆς διατηρήσεώς του, ἐξασφαλίζει καλύτερα καὶ ἀφθονώτερα μέσα συντηρήσεως, ἐπιτρέπει τὴν ἀποφυγὴν πάσης ὑπερκοπώσεως καὶ τὴν λῆψιν τῶν ἀναγκαίων προφυλακτικῶν καὶ θεραπευτικῶν μέτρων εἰς τὴν περίπτωσιν νόσου. Ἡ θεωρία αὕτη δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψει τὰς λεγεῶνας τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα μόνον μετὰ γεγάλας στερήσεις, τραχεῖαν ἐργασίαν καὶ σκληροὺς κόπους μόλις κατὰ τὴν μέσσην ἢ γεροντικὴν ἡλικίαν κατάρθωσαν νὰ ἐξασφαλίσουν οἰκονομικῶς ἄνετον βίον.

Ἡ δευτέρα θεωρία, ἂν καὶ πιθανώτατα πλησιεστέρα πρὸς τὴν πραγματικότητα, εἶναι ὀλιγώτερον προφανής. Μία ἔρευνα γενομένη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἔλαβεν ὡς δείκτην τοῦ μεγέθους τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τὴν τιμὴν τοῦ σίτου ἥτοι ἀνεζητήθη ἡ σχέση μετὰ τῆς κινήσεως τῶν τιμῶν τοῦ σίτου καὶ τῆς κινήσεως τῶν θανάτων. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης ταύτης διὰ τὴν Γαλλίαν, τὸ Βέλγιον, τὴν Πρωσσίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν δύνανται νὰ συνοψισθοῦν ὡς ἐξῆς: Ἐπὶ 232 ἐν ὄλω ἐτῶν παρετηρήθη σχέση μετὰ τῆς τιμῆς τοῦ σίτου καὶ θνησιμότητος 104 φορές, ἔλλειψις σχέσεως 113 φορές, οὐδὲν συμπέρασμα 15 φορές. Τὰ δεδομένα ταῦτα φαίνονται ἀποκλείοντα μίαν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν τῆς τιμῆς τοῦ σίτου ἐπὶ τῆς θνησιμότητος.

Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς δευτέρας ταύτης θεωρίας ἐπεκαλέσθησαν καὶ τὰ ἐξῆς ἐπιχειρήματα: Ἡ καθ' ἡλικίαν θνησιμότης εἶναι μικρότερα εἰς τὴν ὑπαιθρον

χώραν, παρά εἰς τὰς πόλεις, ἐνῶ ὁ πλοῦτος κατὰ κεφαλὴν κατοικοῦ εἶναι σαφῶς μεγαλύτερος ἐπὶ τῶν ἀστῶν, παρά ἐπὶ τῶν ἀγροτῶν. Ἐξ ἄλλου, ἡ μακρᾶς διαρκείας κρίσις τῆς περιόδου 1873—1896 οὐδόλως παρεκάλυψε τὴν πτωσὶν τῆς θνησιμότητος, ἥτις συνεχίζεται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Εἰς ταῦτα θὰ ἡδύνατο νὰ προστεθῇ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἂν καὶ ἡ ἐργασία ἀπέβη εὐκολωτέρα διὰ τῆς χρήσεως τῶν μηχανῶν, οἱ δὲ ἐργάται ἔχουν κατὰ μέσον ὄρον εἰσόδημα μεγαλύτερον ἢ οἱ ἀγρόται, ἡ ὑπαιθρος χώρα ἔδειξε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ δεικνύη κατὰ κανόνα μικροτέραν θνησιμότητα.

Τὸ κριτήριον τῶν τιμῶν τοῦ σίτου ὡς δείκτου τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν ἀτόμων δὲν ἐγένετο γενικῶς ἀποδεκτόν, κυρίως διότι κατὰ τὰς περιόδους τῆς αὐξήσεως τῆς τιμῆς τοῦ δημητριακοῦ τούτου τὸ εἰσόδημα τῶν γεωργῶν αὐξάνεται, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι κατὰ ἓν μέγα μέρος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος αἱ χώραι τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης, τὰς ὁποίας πρὸ παντὸς ἀφορᾷ ἡ προμνησθεῖσα ἔρευνα, παρέμενον κατὰ τὸ πλεῖστον γεωργικαί. Ὡς ἐκ τούτου ἄλλοι ἐρευνηταὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἐξακριβώσουν τὴν ἐπίδρασιν τῆς κατοικίας ἐπὶ τῆς θνησιμότητος. Ἐχρησιμοποιήθησαν πολλοὶ δείκται, ὡς λ. γ. ὁ ἀριθμὸς τῶν δωματίων, ὁ ἀριθμὸς τῶν προσώπων κατὰ δωμάτιον, ἡ ὑγρασία, ὁ ἀερισμὸς κλπ. Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων ἐφάνη ὅτι ὁ κύριος παράγων τῆς θνησιμότητος εἶναι ὁ κυβισμὸς τοῦ κοιτῶνος. Ἀφ' ἑτέρου εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὰς πόλεις τὸ ἀκριβώτερον πράγμα εἶναι τὸ κυβικὸν μέτρον ἀέρος. Ἄλλ' ἂν ὁ παράγων οὗτος δύναται νὰ ἀσκήσῃ ἐπίδρασιν τινα ἐπὶ τῶν πτωχοτέρων τάξεων τῶν μεγάλουπόλεων, ἡ ἐπίδρασίς του εἶναι μικρὰ ἢ ἀσήμαντος διὰ πλουσίους καὶ πτωχοὺς τῆς ὑπαίθρου χώρας.

*Ἄν ἡ θνησιμότης ἐξηρτᾶτο, πράγματι, ἐκ τῆς εὐμαρείας, ἔπρεπε νὰ ἐξελιξῆς τῶν δύο τούτων φαινομένων νὰ παραμένῃ αὐστηρῶς παράλληλος. Εἰς τινὰς ὁμως χώρας ἡ θνησιμότης κατῆλθε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἄνευ αὐξήσεως τῆς εὐμαρείας, ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἐπὶ ἐλαττώσεως αὐτῆς. Τοιαύτη εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς Γερμανίας τὸ 1932, ὅτε ἡ θνησιμότης ἔπεσεν εἰς τὸ οὐδέποτε ἄλλοτε παρατηρηθὲν χαμηλὸν ἐπίπεδον τῶν 10,8 ο/οο, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ 1930 ἡ χώρα αὕτη ὑπέφερεν ἐκ μιᾶς ὀξείας κρίσεως ἀνεργίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἑκατομμύρια ἀνέργων ἐργατῶν ἔζων ἐκ πενιχρῶν βοθημάτων, οἱ δὲ ἐργαζόμενοι ἐλάμβανον μικρὰ ἡμερομίσθια. Τὸ ἴδιον φαινόμενον παρατηρήθη καὶ ἐν Ρωσίᾳ ἐνθα ἡ στάθμη τῆς φυτοζωίας ἀποτελεῖ πλέον μόνιμον κατάστασιν.

Ἡ θνησιμότης λοιπὸν δύναται νὰ κατέλθῃ, χωρὶς τὰ ὑψωθῆ ἢ εὐμάρεια τοῦ συνόλου τῶν ἀτόμων. Τὸ φαινόμενον τοῦτο θὰ ἡδύνατο ἴσως νὰ ἐρμηνευθῆ διὰ τῆς διακρίσεως, τὴν ὁποίαν κάμνουν μερικοὶ συγγραφεῖς μεταξὺ «ἐνδείας» καὶ «πτωχείας». Ἡ πρώτη χαρακτηρίζεται διὰ τῆς στερήσεως τῶν ἀπαραίτητων μέσων τῆς συντηρήσεως, διὰ τῆς ἀδυναμίας τῆς ἱκανοποιήσεως μερικῶν θεμελιωδῶν ἀναγκῶν, ὡς τροφῆς, θερμάνσεως κλπ. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ ἐνδεια, ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην, ἀποτελεῖ ἐν αἴτιον τῆς θνησιμότητος. Τὴν

ένδειαν ὅμως ἐξηφάνισε βαθμηδὸν ὁ τόσον κατακρινόμενος «καπιταλισμός», ἡ δὲ τεραστίως ἀναπτυχθεῖσα δημοσία περίθαλψις παρέχει εἰς πάντα ἔνδεῃ τὰ ἀπαραίτητα μέσα τῆς συντηρήσεως. Ἡ πτωχεία ἐπιτρέπει τὴν προμήθειαν τῶν ἀπαραίτητων μέσων τῆς διατηρήσεως τῆς ζωῆς, ἀκριβῶς τῶν ἀπαραιτήτων, ἀλλὰ τοῦλάχιστον τῶν ἀπαραιτήτων. Πόσον δὲ ὀλίγα εἶναι τὰ ἀπαραίτητα ταῦτα μέσα τῆς συντηρήσεως τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς διατροφῆς, δεικνύει τὸ γεγονός ὅτι παρ' ἡμῖν, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατοχῆς, μόλις ἡ μερὶς τοῦ ἄρτου ἠῤῥήθη ἀπὸ 30 εἰς 60 δράμια (λαμβάνομένων ὑπ' ὄψει καὶ τῶν ἐκ τῆς μαύρης ἀγορᾶς προμηθειῶν εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις) ἔπαυσαν ὡς διὰ μαγείας οἱ ὀμαδικοὶ θάνατοι. Ἀλλὰ καὶ γενικῶς αἱ στερήσεις μὴ ζωτικῶν μέσων δὲν συνοδεύονται ὑπὸ αὐξήσεως τῆς θνησιμότητος, τοῦναντίον μάλιστα κατὰ τοὺς δύο παγκοσμίους πολέμους ἐξηφανίσθησαν πολλαὶ νόσοι καὶ ἡ θνησιμότης τῶν πληθυσμῶν δὲν ἠῤῥήθη εἰς τὰς χώρας ἢ ἐπαρχίας ὅπου δὲν ὑπῆρξεν στερήσις τῶν ἀπαραιτήτων μέσων τῆς συντηρήσεως. Δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον ὅτι, ὅταν ἐξασφαλισθῇ εἰς πᾶν ἄτομον 1/2 περίπου ὀκᾶ πλήρους ἄρτου ἡμερησίως, ἐλάχιστα ἐπὶ πλέον πράγματα χρειάζονται διὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ ὑγεία καὶ ἡ ζωὴ.

Κατὰ τί λοιπὸν τὸ ἄτομον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ προμηθευθῇ τὰ ἀπαραίτητα μέσα τῆς συντηρήσεως, εὑρίσκεται εἰς ὑποδεστέραν κατάστασιν τοῦ πλουσίου, ὅστις δύναται νὰ καταναλίσκη καὶ μέσα πέραν τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἀπαραιτήτων ἀναγκῶν τῆς ὑγείας καὶ τῆς ζωῆς; Ἡ τροφή τοῦ τελευταίου ἔχει μεγαλύτεραν ποικιλίαν καὶ κολακεύει περισσότερο τὴν γεῦσιν, ἀλλ' αἱ ιδιότητες αὗται δὲν ἔχουν ἀπολύτως καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν ἐπάρκειαν τῆς τροφῆς καὶ πρὸ παντὸς δὲν ἀποτελοῦν προνόμιον μακροβιότητος, τοῦναντίον μάλιστα. Ἡ οἰκονομικῶς ἄνετος κατάστασις καὶ μάλιστα, ὡς συχνότατα συμβαίνει, ἐν συνδυασμῷ μὲ μίαν καθεστηκυῖαν ζωὴν ὀδηγεῖ συνήθως εἰς τὰ δύο ἄκρα: Ἐἴτε εἰς τὴν ἀνορεξίαν καὶ τὴν κακὴν χρησιμοποίησιν τῆς προσλαμβανομένης τροφῆς εἴτε εἰς τὴν πολυφαγίαν μεθ' ὅλων τῶν ἐνοχλητικῶν ἢ καὶ νοσηρῶν ἐπακολούθων τῆς. Ὅλαι αἱ ἄλλαι ἀπολαύσεις, τὰς ὁποίας ἐπιτρέπει ὁ πλοῦτος, κεῖνται ἐπὶ τοῦ ἡδονιστικοῦ ἢ καλλυντικοῦ ἐπιπέδου, ὄχι ἐπὶ τοῦ βιολογικοῦ. Βεβαίως, ὁ πλούσιος ἔχει μεγαλύτεραν εὐχέρειαν προσφυγῆς εἰς τὴν Ἱατρικὴν ἐν περιπτώσει νόσου. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου ἡ ἀνισότης μεταξὺ πτωχοῦ καὶ πλουσίου ἔδειξε μεγάλας διαφορὰς καὶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου κατεβλήθησαν προσπάθειαι πρὸς ἀμβλυνσιν καὶ ἄρσιν τῆς ἀνισότητος ταύτης. Εἰς παλαιότερους χρόνους, ὅταν ἡ Ἱατρικὴ εὑρίσκετο εἰς τὰ σπάργανά της καὶ ἡ Χειρουργικὴ ἤσκειτο ὑπὸ κουρέων, ἴσως νὰ μὴ ἀπετέλει μειονέκτημα ἡ ἀδυναμία προσφυγῆς εἰς ἱατρικὴν βοήθειαν. Ὅταν κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα οἱ ἱατροὶ ἤρχισαν νὰ γίνωνται πολυαριθμότεροι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὠφελουμένων ἐκ τῆς θεραπείας ἤρχισε νὰ ἀποβαίνει μεγαλύτερος τῶν βλαπτομένων ἐξ αὐτῆς, οἱ πλούσιοι εὐρέθησαν ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα εἰς πλεονεκτικὴν

θέσιν ἔναντι τῶν πτωχοτέρων τάξεων, ἀλλ' ἡ ἀνισότης αὕτη δὲν ἤργησε νὰ ἐλαττωῦται διὰ τῆς ἐφαρμογῆς διαφόρων κοινωνικῶν μέτρων, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἰατρικὴ βοήθεια κατέστη εὐκόλως προσιτὴ εἰς ὅλας τὰς τάξεις. Μία παραβολὴ τῶν στατιστικῶν δεδομένων τῶν ἐτῶν 1911—1913 πρὸς τὰ τῶν ἐτῶν 1924—1928 ἐν Γαλλίᾳ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ θνησιμότης παρέμεινε στάσιμος εἰς τὰς εὐπορωτέρας συνοικίας τῶν Παρισίων, ἐνῶ ἡλαττώθη σημαντικῶς εἰς τὰς πτωχὰς συνοικίας καὶ δὴ ἡ ἐλάττωσις ὑπῆρξεν ἐπὶ τοσοῦτον μεγαλυτέρα, ὅσον ἡ συνοικία ἦτο πτωχοτέρα, τοῦτο δὲ ἀπεδόθη εἰς τὸ ὅτι αἱ πτωχότεραι τάξεις ἐπωφελήθησαν περισσότερο τῶν προόδων τῆς Ἰατρικῆς, παρὰ αἱ πλουσιώτεραι. Θὰ ἦτο ἴσως ὀρθότερον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ ἄγνωστα αἷτια, τὰ ὁποῖα ἐπέφερον τὴν ἐλάττωσιν τῆς γενικῆς θνησιμότητος ἔδρασαν ἰσχυρότερον ἐκεῖ, ὅπου τὸ περιθώριον τῆς ἐλαττώσεως ἦτο μεγαλύτερον.

Συνοψίζοντες τὰ ἀνωτέρω, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν τὰ ἐξῆς : Ἀγνοοῦμεν τὸ ὕψος τῆς θνησιμότητος τῶν διαφόρων λαῶν κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, δυνάμεθα ὅμως νὰ εἰκάσωμεν ὅτι συχνοὶ πόλεμοι, ἐπαναστάσεις, λοιμοὶ καὶ λιμοὶ εἶχον ἄλλοτε περισσότερα θύματα, παρ' ὅσον τοῦτο συμβαίνει σήμερον, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ μεσοδιαστήματα τῶν «παγκοσμίων» πολέμων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔχομεν ὑπωσδῆποτε ἀσφαλεῖς στατιστικὰς πληροφορίας, βλέπομεν τὴν θνησιμότητα σταθερῶς κατερχομένην καὶ δὴ συνήθως ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν πτώσιν τῆς γεννητικότητος. Ἡ περίοδος αὕτη συνέπεσε μὲ τὴν ἐξῆψωσιν τοῦ οἰκονομικοῦ ἐπιπέδου καὶ τὴν πρωτοφανῆ εὐμάρειαν, τὴν ὁποίαν ἐξησφάλισαν εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις ἡ ἀνάπτυξις τῆς οἰκονομικῆς πρωτοβουλίας, ἡ ὁποία ὑβρίζεται ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῆς «κεφαλαιοκρατίας». Πρόκειται περὶ ἀπλῆς συγκυρίας ἢ περὶ δύο αἰτιολογικῶς συνδεομένων φαινομένων;

Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν δύναται σήμερον νὰ δοθῆ ἀσφαλῆς ἀπάντησις. Πάντως, ἂν ἀναγνωρίσωμεν ρόλον τινὰ εἰς τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα, οὗτος ὑπῆρξε μᾶλλον ἔμμεσος, παρὰ ἄμεσος. Ἡ αὐξησις τοῦ πλοῦτου κατέστησε δυνατὴν ἢ μᾶλλον ἐπετάχυνε τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης καὶ κυρίως τὴν εἰς μεγάλην κλίμακα ἐφαρμογὴν τῶν πορισμάτων τῆς. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς συγκοινωνίας, διὰ τῆς ὁποίας ἐτέθη, τοῦλάχιστον εἰς τὰς χώρας τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τέρμα εἰς τοὺς λιμούς, ἢ αὐξήσις τῆς παραγωγῆς τροφίμων καὶ ἄλλων ἀναγκαίων μέσων τῆς συντηρήσεως, ἢ τεραστία ἀνάπτυξις τῆς δημοσίας περιθάλψεως, ἢ προσιτικοποίησις τῶν διαγνωστικῶν καὶ θεραπευτικῶν μέσων εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις, δὲν δύναται νὰ ἐνοηθοῦν ἄνευ τῆς συσσωρεύσεως κεφαλαίων ἢτοι ἄνευ ἀποταμιευμένης ἐργασίας. Ἄλλ' ἂν πρέπει νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅλας γενικῶς ἀξίαν λόγου ἐπίδρασιν τῆς οἰκονομικῆς καὶ ἰατρικῆς προόδου ἐπὶ τῆς θνησιμότητος, τοῦτο μόνον τὸ παρὸν καὶ τὸ ἐγγύτερον παρελ-

θόν δύναται νά ἀφορᾷ. Διότι ἡ πτώσις τῆς θνησιμότητος ἤρχισεν εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἱατρικὴ εὐρίσκετο ἀκόμη εἰς νηπιώδη κατάστασιν, διαθέτουσα σχεδὸν μόνον βδέλλας, καθαρτικὰ καὶ ἀφαιμάξεις, ἡ δὲ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν μεγάλων μαζῶν τοῦ πληθυσμοῦ δὲν εἶχεν εἰσέτι αἰσθητῶς προαχθῆ καὶ ἡ ἀνέγερσις μιᾶς καπνοδόχου ἐργοστασίου ἐχαιρετίζετο ὡς εὐλογία τοῦ Θεοῦ.

Καὶ τὸ συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον δύναται νά συναχθῆ ἀβιάστως ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων, εἶναι ὅτι ἡ αἰτιολογία τῆς πτώσεως τῆς θνησιμότητος παραμένει εἰσέτι ἀρκετὰ σκοτεινὴ καὶ αἰνιγματώδης, ὡς τοῦτο συμβαίνει, ἄλλως τε, καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων πεδίων τῆς δημογραφίας καὶ ὄλων ἐν γένει τῶν ἐπιστημῶν, ἀκόμη καὶ προκειμένου περὶ ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἡ προχειρολογία, ἡ ἀκρίσια, ἡ ἡμιμάθεια ἢ ἡ δημοκοπία θεωροῦν ὡς τελείως λελυμένα καὶ προπαγανδίζονται ὡς ἀνήκοντα ὀριστικῶς εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τῶν ἀσφαλῶν γνώσεων.

Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν ὑπῆρξαν τὰ αἷτια τῆς πρωτοφανοῦς ἴσως ἐλαττώσεως τῆς θνησιμότητος κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ὡς βέβαιον δύναται νά θεωρηθῆ ὅτι εἰς αὐτὴν κυρίως ὀφείλεται ἡ τεραστία αὐξήσις τῶν πληθυσμῶν τῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι οἱ κύριοι φορεῖς τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ καὶ οἱ σημαντικώτεροι ἐκπρόσωποι τῆς λευκῆς φυλῆς, διότι ἡ γεννητικότης δὲν φαίνεται νά ἠϋξήθη κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, τοῦναντίον μάλιστα δεικνύει ἀπὸ μακροῦ σταθερὰν ἐλάττωσιν, ἂν καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς ἐλαττώσεως ταύτης ὑπῆρξε πολὺ βραδύτερος τῆς πτώσεως τῆς θνησιμότητος. Χάρις εἰς τὴν διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῆς θνησιμότητος αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ οἱ λαοὶ τῶν χωρῶν τῆς Β Δ Εὐρώπης ἠδυνήθησαν νά ἐπωφεληθοῦν τῶν ἀφθάστων πνευματικῶν θησαυρῶν, τοὺς ὁποίους ἐκληροδότησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης, νά καταλάβουν καὶ νά ἀποικήσουν νέας ἀμυθῆτου πλοῦτου ἠπείρους καὶ χώρας καὶ νά ἀξασφαλίσουν καὶ εἰς τὰς πτωχοτέρας τάξεις μίαν εὐμάρειαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐγνώρισαν οὔτε αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες τοῦ μεσαίου αἰῶνος. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς εἰκόνας ταύτης τοῦ πολιτισμοῦ μετὰ τῶν καλῶν καὶ κακῶν αὐτοῦ πλευρῶν, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησαν οἱ κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωποι τῆς λευκῆς φυλῆς, ρίπτεται μία ὅλον ἐντονώτερον σκοτεινότερα ἀποβαίνουσα σκιά, τὴν ὁποίαν ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου διέκρινον πολλοὶ φιλόσοφοι. ἤδη ὅμως κατέστη αἰσθητὴ καὶ εἰς τοὺς ἐξωεπιστημονικοὺς κύκλους. Ἡ πτώσις τῆς θνησιμότητος φαίνεται νά ἐφθασε τὸ ἄκρον ὄριον αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν σχεδὸν ὀμόφωνον γνώμην τῶν δημογράφων ὅχι μόνον δὲν ἐπιτρέπεται νά ἐλπίζωμεν εἰς περαιτέρω πτώσιν αὐτῆς, ἀλλὰ, τοῦναντίον, δικαιούμεθα νά ἀναμένωμεν αὐξήσιν αὐτῆς, ὡς ἐκ τῆς προϊούσης ἐκγεράνσεως τῶν πληθυσμῶν λόγῳ τῆς ὑπογεννητικότητος. Τοῦ θλιβεροῦ τούτου καὶ ὀλεθρίου φαινομένου, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι πολιτισμοί, ἡ λευκὴ φυλὴ ἤρξατο ἤδη δοκιμάζουσα τὰς ὀδυνηρὰς συνεπειὰς. Παντοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἡ λευκὴ φυλὴ ἐκτοπίζεται καὶ ὑπερφαλαγγίζεται

ὑπὸ τῶν γονιμωτέρων ἐγχρώμων λαῶν, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ κοιτὶς τοῦ δυτικοῦ πολι-
τισμοῦ διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ ὑποδουλωθῇ εἰς τὰς μογγολικὰς ὀρδὰς τῶν
στεππῶν τῆς Ρωσσίας καὶ Ἀσίας. Ἐπαναλαμβάνεται οὕτω ὑπὸ τὰ ἕμματα
 ἡμῶν τὸ δράμα τῆς ἐξαφανίσεως τῶν ἀρχαίων πολιτισμῶν, ὡς μία ἀψευδῆς
 ἀπόδειξις ὅτι οἱ λαοὶ δὲν δύνανται ἀτιμωρητὶ νὰ ἀπομακρύνωνται πολὺ ἀπὸ
 τῶν νόμων τῆς φύσεως, τῶν θεσμῶν τῆς θρησκείας καὶ τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ
 ἀπερίττου τρόπου τῆς ζωῆς.
